

วเคราะห้โพชนงค้ 7 เพื่การร้แ้จ้งธรรม

A Development of Faculty Restraint in *Pārisuddhisīla*

พระทวี่วฒน์ จีรวโส (ธนธีระเศรชญ์)¹

Phra Thaweewat Ciravanso (Thanateerasate)

E-mail : 6511105017@mcu.ac.th

Received: March 8, 2024 Revised: April 12, 2024 Accepted: May 10, 2024

บทคัดย่อ

บทความวชการนันี้มีวฒตฤประสงค้เพื่วเคราะห้โพชนงค้ในฐานะเป็นองค้แห่งการตรัสรู้และการปฏิบัติซึ่งทำให้เกิดวชและวฒตติ โพชนงค้มีลักษณะไม่เป็นนัวรณค้รื่องกangkัน ไม่เป็นความเศร้าหมองแห่งจิต บุคคลที่เจริญโพชนงค้มากย่อมทำให้แ้จ้งวชและวฒตติได้ คุณค่าของโพชนงค้เป็นธรรมาคปฏิบัติที่นำให้ถึงอริยมรรคญาณระดับสูง ซึ่งต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่เป็นค้รื่องเกื้อหนุนส่งทอดกันมาตามลำดับ ส่วนการวเคราะห้โพชนงค้เพื่การร้แ้จ้งธรรมโดยผู้ปฏิบัติต้องมีสติระลึกรู้ตนตลอดเวลา ซื่อว่า มีสติสัสมโพชนงค้ การวจย เลือกสรร พิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญาซื่อว่า มีธัมมวจยสัสมโพชนงค้ ความเพียร ความไม่ย่อหย่อน พิจารณาธรรมต่อเนื่องด้วยปัญญาซื่อว่า มีวริยสัสมโพชนงค้ ปติอันปราศจากอามิสเกิดขึ้นแก่ผู้มี ความเพียรที่ปรารภแล้วซื่อว่า มีปติสัสมโพชนงค้ กายและจิตของผู้มีปติ ย่อมสงบระงับ เพราะระงับความกระวนกระวายทางกาย และทางจิตซื่อว่า มีปัสสทธิสัสมโพชนงค้ จิตของผู้มีกายสงบระงับแล้ว มีความสุขที่ตั้งมั่นไว้โดยชอบ ซื่อว่า สมาธิสัสมโพชนงค้ จิตของผู้เพ่งพิจารณาตั้งมั่นอย่างนั้นเป็นผู้วางเฉยในสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบซื่อว่า มีอุเบกขาสัสมโพชนงค้ โพชนงค้ทั้ง 7 นั้ถ้าบุคคลประพฤติปฏิบัติตามอย่างครบถ้วนย่อมเป็นไปเพื่การร้แ้จ้งธรรม

คำสำคัญ : วเคราะห้, โพชนงค้ 7 , ร้แ้จ้งธรรม

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Abstract

The academic article investigates on an analysis of *Bhojjhanga* as the principle of perfect realization and practical codes for insight knowledge and liberation. Virtue of *Bojjhanga* or enlightenment factors is against mental hindrance, free from surface defilements and helping the practitioners to attain the state of insight knowledge and liberation. The value of the enlightenment factors plays as the practical key enabling to attain the highest insight knowledge or *Maggaññā* in which it relies on proper supported causes in each gradual state. In aspect of its analysis, the practitioner starts with awareness, being mindful all time called *Satisambojjhanga*, research, observing all mental formations with knowledge called *Dhammavicayasambojjhanga*, the continued efforts of Dhamma observing without laziness called *Viriyasambojjhanga*, the pure rapture occurring to the happy meditator called *Pitisambojjhanga*, physical and mental state of the meditator cease away due to the disappearing of physical and mental distraction called *Passaddhisambojjhanga*, the mind of those who have physical peace, becomes happily well-established called *Samādhisambojjhanga*, the mind of meditator who ever observe all phenomena becomes neutral called *Upekkhāsambojjhanga*. Meditators with accomplished practice will surely lead to final realization.

Keywords: Analysis, Seven Enlightenment Factors, Realization

บทนำ

ศิลปเป็นข้อบังคับของพระพุทธศาสนา เป็นมูลฐานของการบำเพ็ญวัตร คือหมายความว่า การบำเพ็ญวัตรมีหลายวิธี หลายชั้น ข้อวัตรแต่ละชั้นๆ มีความเคร่งครัดมากน้อยไม่เท่ากัน วัตรประเภทใดเคร่งครัดมาก ทานก็วางศิลปเป็นพื้นฐานไว้มากเหมือนการสร้างบ้านเรือน ถ้าเครื่องบนของอาคารมากและกว้างใหญ่เสาก็ต้องมาก เข็มก็ต้องแข็งแรงพอกัน เรียกว่าพื้นสมสวน การที่มีคนกล่าวอ้างคุณวิเศษว่า ตนประพุดติและปฏิบัติธรรมได้สูง แต่ไม่ปฏิบัติในศิลปจึงเป็นสิ่งที่ไม่สมเหตุผล เพราะถ้าละศิลปเสียแล้วที่จะหวังมรรค ผล และนิพพานนั้นเห็นจะเป็นการยาก เพราะศิลปเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นรากฐานของปัญญา และปัญญาเป็นเครื่องบรรลุนิพพาน ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เปนไท้ ไม่ถูกตัดหาที่ภิกษุครอบงำ เปนไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ² ในพระพุทธศาสนามีปาริสุทธิศีล 4 อันประกอบไปด้วย

1) ปาฏิโมกขสังวรศีล ศีล คือ ความสังวรในพระปาฏิโมกข แปลว่า ยังผู้รักษาให้พ้นจากอบายภูมิทั้ง 4 หมายความว่า ถ้าผู้ใดรักษาสิกขาบทตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้มิได้ ประพฤติล่วงละเมิดสำรวมระมัดระวังด้วยสติ ด้วยปัญญา ด้วยความอดทน ด้วยความเพียร ศีลจะรักษาผู้นั้นให้พ้นจากอบายภูมิ

2) อินทริยสังวรศีล แปลว่า ศีลคือการสำรวมอินทริย 6 ได้แก่ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยสติ

3) อาชีวปาริสุทธิศีล แปลว่า ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ หมายความว่า เปนผู้มีคามเปนอยู่อันบริสุทธิ์ มีความเปนอยู่อย่างชอบธรรม มีความเปนอยู่อันสุจริตคือไม่ผิดศีลธรรม

4) ปจจยสันนิสสิตศีล แปลว่า ศีลอาศัยปัจจัย 4 โดยองครกรรม ได้แก่ ปัญญา เจตสิก การพิจารณาอันเรียกว่า ปจจเวกขณะ³

อินทริย หมายถึง วัตถุที่เป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่ เป็นจอม เป็นอิสระ เฉพาะในที่นี้ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อายตนะเหล่านี้ส่วนหนึ่ง ๆ ล้วนเป็นอิสระเต็มที่แผนกหนึ่งคือ ในการเห็น รูปย่อมสิทธิ์ขาดอยู่ที่ตา การฟังเสียงสิทธิ์ขาดอยู่ที่หู การได้กลิ่นสิทธิ์ขาดอยู่ที่จมูก การลิ้มรสสิทธิ์ขาดอยู่ที่ลิ้น เป็นต้น จะเกิดผลดีหรือความฉิบหายร้ายแรงขึ้นในแผนกนี้ก็เพราะด้วยการกระทำของอวัยวะ อันนี้ในที่นี้ประสงค์เอาอวัยวะที่ได้ชื่อนั้น ๆ พร้อมทั้งประสาทและวิญญาณอันมีหน้าที่ประจำอยู่กับอายตนะนั้น ๆ ตาหมายเอาอวัยวะที่เรียกว่า ลูกตาพร้อมด้วยประสาทอันเป็นสายส่งข่าวติดต่อกับสมองและทั้งจักขุวิญญาณอันแล่นไปตามสายนั้นด้วย ใจในที่นี้ได้แก่ สมองส่วนที่คิดนึกได้ ที่อาจปรุงแต่งเรื่องราวขึ้นได้เอง แล้วยินดียินร้ายได้โดยไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้นในขณะนั้นเลย⁴

ส่วนอินทริยสังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมอินทริยเพื่อมิให้เกิดกิเลสในขณะที่ยินญาณ 6 คือ จิตที่เห็น ไฉน รูกลิ้น ลิ้มรส รุสัมผัส และนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ กำลังรับรู้อารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ที่ปรากฏทางทวารทั้ง 6 ⁵ ดังนั้นสติจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะไม่ทำให้

² ที.ม. (ไทย) 10/141/88.

³ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูร วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2553), หน้า 404-408.

⁴ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 222.

⁵ พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตตาภิกขุ, รูแจ้งในชาตินี้, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2550), หน้า 254.

อินทริยสังวรบกพร่องทุก ๆ ขณะที่เรามีสติจิตใจจะได้รับการป้องกันมิให้ความโลภ ความโกรธ และความหลงพลุ่งพล่านขึ้นมาได้ หากเราระมัดระวังในที่สุดจิตก็จะอ่อนลงและพึงพอใจที่จะไม่โลดแล่นไปสู่กามคุณ ทั้งนี้เราต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่ออารมณ์มากระทบต้องกำหนดอารมณ์นั้นทันทีตามความเป็นจริง เราต้องทำให้การเห็นก็สักแต่ว่าเห็น ไฉนก็สักแต่ว่าไฉน สัมผัสก็สักแต่ว่าสัมผัส รูรสก็สักแต่ว่ารูรส และคิดก็สักแต่ว่าคิด

กระบวนการรับรู้เหล่านี้ควรจะต้องชัดเจน ง่าย และไม่มีการนึกคิดปรุงแต่ง หรือถูกครอบงำด้วยกิเลส หากสติสมบูรณอารมณ์กระทบแล้วผ่านไป โดยไม่มีความคิดปรุงแต่งหรือปฏิกิริยาใด ๆ มีแต่กระบวนการทางธรรมชาติของอารมณ์เท่านั้นดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุ! เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเปื้อนเหตุให้ถูกบาปอกุศล คือ อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทริยถึงความสำรวมในจักขุนทริยฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภูมิจิตทางกาย ฯลฯ รูแจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเปื้อนเหตุให้ถูกบาปอกุศล คือ อภิชฌา และโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทริย ถึงความสำรวมในมโนทริยภิกษุ! ประกอบด้วยอินทริยสังวรนี้ ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสภายใน⁶

ความหมายของอินทริยสังวรศีล

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ความหมายอินทริยสังวรว่า หมายถึง ความสำรวมอินทริยคือสำรวมอินทริยทั้ง 6 นี้ สำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย สำรวมใจ สำรวมอย่างไรก็ความีความสำรวมคือความป้องกัน ระวังระมัดระวังด้วยสติ ในทุกเวลาที่ตากับรูปได้ประจวบกัน หูกับเสียงได้ประจวบกัน จมูกกับกลิ่นได้ประจวบกัน ลิ้น กับรสได้ประจวบกัน กายและสิ่งที่กายถูกต้องได้ประจวบกัน มโนคือใจและธรรมะคือเรื่องราวได้ประจวบกัน คือให้พิจารณาโดยแยบคาย สำรวมอินทริยคือตา คือ ในขณะที่ตากับรูปประจวบกัน หรือที่เรียกกันง่าย ๆ วาตาเห็นรูป ก็มีสติคอยสำรวมระวังเอาไว้ มิให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นนั้นเกิดความยินดีเกิดความยินร้าย อันเรียกว่านากิเลสให้ไหลเข้ามาท่วมจิตใจ สู้จิตใจ คือระมัดระวังมิให้เป็นอารมณ์ที่นำความยินดีความยินร้ายไหลเข้ามาสู่จิตใจ ท่วมจิตใจ อันความยินดีความยินร้ายที่ไหลเข้ามาท่วมจิตใจทางตานี้ ได้ชื่อว่าเปื้อนอาสวะอย่างหนึ่ง⁷

⁶ ที.ส. (ไทย) 9/213/72-73.

⁷ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **สัมมาทิฐิ**, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, 2554), หน้า 135-136.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) ได้ให้ความหมายอินทรีย์สังวร หมายถึง ปดกัน ปองกัน ไม่ให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในจิตเวลาที่มีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 หรือ หมายถึง การคุ้มครอง การป้องกันรักษาจิตให้มั่นคง เมื่อรับรู้อารมณ์แล้ว อารมณ์ก็จะไม่ฉุดจิตใจออกไปสนใจภายนอก ไม่หลงยินดีในอารมณ์ที่น่ารัก ไม่เกลียดชังในอารมณ์ที่ไม่น่ารัก⁸

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ) ได้ให้ความหมายของอินทรีย์สังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมระวังไม่ให้เกิดกิเลสขณะที่วิญญานเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ โดยให้ความหมายในลักษณะการอธิบายแบบอภิธรรม ซึ่งถึงองค์ธรรมของสังวรแต่ละอย่าง บอกถึงสังวรธรรมมี 5 อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ขันติ และวิริยะ เมื่อใดที่มีธรรมะเหล่านี้เกิดขึ้นในขณจิต เมื่อนั้นเป็นสังวร เมื่อใดที่เป็นฝ่ายตรงข้าม ได้แก่ ความไม่มีศีล ความไม่มีสติ ความหลง ความไม่อดทน และ ความเกียจคร้านเกิดขึ้นในขณจิต เมื่อนั้นเป็นอสังวร สติสังวรนั้นเป็นอินทรีย์สังวรอย่างแท้จริง⁹

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของอินทรีย์สังวรเอาไว้ว่า อินทรีย์สังวร คือ การสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างไว้ ด้วยหวังว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรูสึก นึกขึ้นเองในใจอย่าทำความรักใคร่พอใจยินดีหรือความโกรธเคืองหงุดหงิดยินร้าย ให้เกิดขึ้นในใจของตนได้นอกจากนี้ ทนายยังมองว่าอินทรีย์สังวรไม่ใช่แค่เรื่องศีล แต่ยังรวมถึงการเจริญวิปัสสนา จนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ซึ่งอินทรีย์สังวรเป็นเหมือนพื้นฐานให้จิตวางเฉยเมื่อตา มองเห็นรูป หูฟัง จมูกดมกลิ่น เป้นต้น ในขณะที่นั้นก็สามารถเพ่งมองให้เห็นความจริงของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ และสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้เห็นโดยความเป็นของว่างเปล่าจากตัวตน จนกระทั่งหลุดพ้นก็ได้ ดังนั้นการบำเพ็ญอินทรีย์สังวรนั้น หากมีความตั้งใจจริง ก็สามารถถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า การสำรวมอินทรีย์นั้น ไม่ใช่มีแต่อย่างต่ำเป็นขั้นศีล อาจมีสูงขึ้นไปถึงขั้น บรรลุ อรหัตตผล ถ้าผู้ใดสำรวมอินทรีย์ชนิดเกิดญาณวิเศษมองเห็นเป็นวิปัสสนา ถึงกับเห็นความเป็น อนัตตาของทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นภายนอกและภายในจนอนัตตานุปัสสนาญาณเกิดขึ้นแล้ว ผู้นั้นจะบรรลุถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ แกนนิพพาน ขอนี้หมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่การเห็นรูป แล้วเฉยได้อย่างเดียว ซึ่งเป็นเพียงอินทรีย์สังวรศีล แต่ในขณะที่เฝ้านั้นแหละหมายถึงการเพ่งความเป็นธาตุความเป็น ของว่างเปล่าในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตลอดถึงผัสสะ และเวทนาทุกชนิดที่ อาศัยรูป เป็นต้นเกิดขึ้นจนเกิดวิมุตติขึ้น¹⁰

⁸ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2 วาดวย มหาสติปฐฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2548), หน้า 433.

⁹ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนานัย, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาสนการพิมพ์, 2555), หน้า 13-14.

¹⁰ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 218.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของอินทริยสังวร คือ การสำรวมอินทริยทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกตองไผ่ภูฏัพพะ รุ้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทริยทั้ง 6 และศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดโดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ สมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล¹¹

ความสำคัญของอินทริยสังวรศีล

ความสำคัญของอินทริยสังวรศีลที่ส่งผลกระทบต่อการเจริญวิปัสสนาทำให้ผู้เขียนมีความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้เป็นสำคัญ เพราะยังมีอีกหลายประเด็นที่ยังไม่กระจ่าง เช่น อินทริยสังวรศีลส่งผลกระทบต่อการกำหนดรู้สภาวะธรรมในการเจริญวิปัสสนา และภาพรวมของอินทริยสังวรศีลมีความเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่นในกระบวนการเจริญวิปัสสนา ความรู้ที่ได้จากการบทความนี้จะเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจ และให้ความสำคัญในพื้นฐานเรื่องอินทริยสังวรศีลในการปฏิบัติและสามารถน้อมนำมาเป็นแนวทางในการเจริญวิปัสสนา ตรงตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้ใดในการศึกษา และผู้สนใจในการเจริญวิปัสสนาอันเป็นหนทางแห่งการบรรลุมรรค ผล และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานแก่บุคคลทั้งหลายสืบไป

การรู้จักสำรวมระวัง มีการคุ้มครองป้องกันเวลาที่มีการเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส การคิดนึกหรือรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ เป็นหลักการของอินทริยสังวรตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เมื่อฝึกหัดให้มีการคุ้มครองได้บ่อย ๆ มั่งคั่งขึ้น ก็ชื่อว่าได้เป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ในอินทริยทั้งหลาย จะทำให้จิตเป็นสมาธิ มีความตั้งมั่นดี จะทำกิจการงานใด ๆ ก็ทำด้วยเหตุผลงานสำเร็จด้วยดี หรือจะพิจารณาความจริงอะไรก็แจ่มชัด เกิดประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม การจะมีอินทริยสังวรได้นั้น จะต้องมีสติตั้งมั่นเตรียมพร้อมอยู่เสมอ จึงต้องมีการฝกอบรมไว้ โดยการฝกให้มีสติมีความรู้ตัวเป็นพื้นฐานเอาไว้ และมีการช่อมอยู่เสมอ ๆ เมื่อมีการกระทบอารมณ์ทางทวารทั้ง 6 คือ

- 1) ทางตา
- 2) ทางหู
- 3) ทางจมูก
- 4) ทางลิ้น
- 5) ทางกาย

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2552), หน้า 762.

6) ทางใจ¹²

เป็นการพัฒนาอินทรีย์ทั้ง 6 ให้มีคุณภาพ นำมาใช้ประโยชน์ นำความสงบสุขมาให้เรียกว่าอินทรีย์ภาวนา ผู้ที่มีอินทรีย์ฝักดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่ปลอดภัยจากบาปอกุศล และปลอดภัยจากทุกที่จะเกิดมาจากกิเลสต่าง ๆ แม้ในยุคสมัยที่มีเรื่องราวมากมายอย่างยุคปัจจุบัน มีสิ่งยั่วยวนใจมาล่อมากมาย

หลักอินทรีย์สังวรก็ยังใช้ได้เสมอเพราะเป็นการป้องกันไว้ตั้งแต่ต้น ผู้ที่ฝึกพัฒนาอินทรีย์สังวรมาจนสมบูรณ์แล้ว ได้แก่ พระอรหันต ทานได้ผ่านการฝึกฝนพัฒนามาจนกระทั่งเกิดอัสวักขยญาณ มีวิชา รู้อย่างอริยสังฆสมบูรณ์แล้ว หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง ทานจึงปิดกั้นกิเลสไม่ให้เกิดขึ้นเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ต่างๆ ได้ทุกอารมณ์ เป็นผู้ที่มีปัญญา วางเฉยต่อสังขารทั้งหลายที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 ได้ชื่อว่าผู้ที่มีอินทรีย์สังวรอย่างสมบูรณ์ สอนพระอริยเจ้าลำดับรองลงมายังไม่สมบูรณ์ เพราะยังมีความยินดียินร้ายในบางอารมณ์ได้มากน้อยตามกำลังสติปัญญา สอนปุถุชนย่อมมีความยินดียินร้ายเกิดขึ้นในอารมณ์มากมาย ต้องอาศัยการป้องกันให้ห่างไกลจากกิเลส โดยการสำรวมระงับการกระทำ คำพูด ความคิด การเลือกอารมณ์ การมีเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันที่เหมาะสมเอาไว้เพื่อไม่ให้ใจหวนกลับไปหาความสุขจากการเสพอารมณ์ ตลอดจนการฝึกฝนทำกรรมฐานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสมาธิและเกิดปัญญาให้ห่างไกลจากกิเลสต่าง ๆ

องค์ประกอบของอินทรีย์สังวรศีล

อินทรีย์สังวรศีล ได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายใน เวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระงับไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง 6 คือ

(1) อินทรีย์คือ ตา¹³ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ตา ไว้ว่า จักขุปสาท (ปสาทตา)

1) มีความผ่องใสแห่งภูตรูป คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม พอกระทบรูป คือสิ่งที่เห็นได้หรือความผ่องใสแห่งภูตรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะเห็นเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) ปสาทตานี้เกิดจากกรรม หากเป็นมนุษย์เทวดาหรือพรหม ก็เกิดจากกุศลกรรม หากเป็นสัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรตและอสุรกายก็เกิดจากอกุศลกรรม โดยกรรมที่กระทำไปก่อนหน้านั้น จะเกี่ยวข้องกับความต้องการเห็นเช่น ทำบุญด้วยดอกไม้หมายให้ผู้รับได้เห็นสิ่งสวยงาม มีอันวนเวียนอยู่ในรูปทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานรองรับจักขุวิญญาณ หรือเป็นที่อาศัยของจักขุวิญญาณ เป็นผล

¹² ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

¹³ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

นอกจากนี้ จักขุปสาทเป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม มีความใสดูกระจ่างเงา เป็นเครื่องรับรูปรารมณฺ์เรียงรายด้วยขนตาสีดำวาวงามด้วยแววตาดำและขาว มีสัณฐานคล้ายกับกลีบ บัวขาบ แต่ตัวจักขุจริงๆ เล็กประมาณเท่าศีรษะตัวเส้น ตั้งอยู่ในระหว่างกลางตาดำได้รับอุปการะจาก ธาตุ 4 ซึ่งมีหน้าที่อาบเยื่อตาทั้ง 7 ชั้น ดุจปุยาสลิลที่อาบด้วยน้ำมันชุ่มอยู่ทั้ง 7 ชั้น ฉะนั้นคือมี

- 1) ธาตุดินทรงไว้
- 2) ธาตุน้ำยึดเกาะกุมกันไว้
- 3) ธาตุไฟทำให้อบอุ่น
- 3) ธาตุลมพยุ้งไว้ทำให้จักขุตั้งอยู่ได้¹⁴

(2) อินทรีย์ คือ หู¹⁵ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ หู ไว้ว่า โสต ปสาท (ปสาทหู) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใสบริสุทธิ์ เป็นเครื่องรับเสียงต่างๆ ตั้งอยู่ภายในช่องหูมีสัณฐานดั่งวง แหวน เป็นที่ออกแห่งขนแดงเส้นละเอียด โสตปสาทแผ่อยู่ทั่วบริเวณนั้น มีความผ่องใสแห่งภูตรูปพอ กระทบเสียงได้หรือมีความผ่องใสแห่งภูตรูป อันมีกรรมที่มีความใคร่จะฟังเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนอยู่ในเสียงทั้งหลาย เป็นหน้าที่ มีความเป็นฐานรองรับโสต วิญญาณ เป็นผล

3) มีธาตุ 4 อุปการะไว้มีอุตุที่พอเหมาะและโอชะ แห่งอาหารอุปถัมภ์มีอายุคือ ชีวิตอนุปาลไว้เป็นที่ตั้งของโสตวิญญาณและวิญญาณอื่นที่เกิดขึ้นรับรู้เสียง¹⁶

(3) อินทรีย์ คือ จมูก¹⁷ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ลิ้น ไว้ว่า ฆานปสาท (ปสาทจมูก) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใส บริสุทธิ์เป็นเครื่องรับกลิ่นต่างๆ ตั้งอยู่ภายในช่องจมูกที่มีสัณฐานดั่ง กีบแพะ มีความผ่องใสแห่งภูตรูป พอกระทบกลิ่นได้หรือมีความผ่องใสแห่งภูตรูปอันมีกรรมที่มีความ ใคร่จะดมเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนอยู่ในกลิ่นทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานรองรับฆานวิญญาณ เป็นผล

ฆานะได้รับ ความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์มีชีวิตอนุปาลไว้¹⁸

¹⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงสมเด็จพะพุทธาจารย์ (อาจาสมภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2547), หน้า 742-745.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

¹⁶ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

¹⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

¹⁸ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

(4) อินทรีย์ คือ ลิ่น¹⁹ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ลิ่น ไว้ว่า ชิวหาปสาท (ปสาทลิ่น) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใส บริสุทธิ์เป็นเครื่องรับรสต่างๆ มีสัณฐานดังปลายกลีบอุบล ตั้งอยู่บนส่วนกลางของลิ้น มีความผ่องใสแห่งภทรูปพอรับกระทบรสได้หรือมีความผ่องใสแห่งภทรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะลิ้มเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนอยู่ในรสทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานที่รองรับชีวหาวิญญาน เป็นผล

ชีวหาได้ความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์มีชีวิตอนุบาลไว้²⁰

(5) อินทรีย์ คือ กาย²¹ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ กาย ไว้ว่า กายปสาท (ปสาทกาย) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใส บริสุทธิ์เป็นเครื่องรับสัมผัสต่างๆ มีเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตั้งอยู่ในทุกตำแหน่งของร่างกาย ยกเว้นแต่ปลายผม ขน เล็บ หน้าที่หนา และที่รวมแห่งอาหารใหม่ใต้ใต้อันเป็นสถานที่ของปากจากเตโช มีความผ่องใสแห่งภทรูปพอกระทบโณฐัพพะได้หรือมีความผ่องใสแห่งภทรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะถูกต้องเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนไปในโณฐัพพะทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานที่รองรับกายวิญญาน เป็นผล

กายได้รับความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์ มีชีวิตอนุบาลไว้²²

(6) อินทรีย์ คือ ใจ²³ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ใจ ไว้ว่า มโน (ใจหรือจิต) เป็นอายตนะภายในที่รับอารมณ์ได้กว้างขวางทั้ง 6 อารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ และธัมมารมณ์²⁴

ส่วนการสำรวมอินทรีย์สังวรศีลจึงเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ

1) สำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง 6 ด้วยการไม่สอดสายส่งออกไปเที่ยวกระทบหรือผัสสะกับในเหล่า รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเอน เพราะเมื่อไม่เกิดการ

¹⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²⁰ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

²¹ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²² พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

²³ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

ผัสสะ หรือเมื่อผัสสะดับ จึงดับเวทนาได้ อันเป็นไปตามปฏิจจสมุปปาทธรรมฝ่ายนิโรธวารหรือฝ่ายดับทุกข์

2) อีกในลักษณะหนึ่งนั้น ย่อมไม่สามารถสำรวมได้ตลอดเวลา เพราะต้องมีการกระทบกันบางประการตามในการดำเนินชีวิต แม้แต่ในภิกษุที่ประกอบด้วยความสำเร็จแล้วก็ตาม ดังนั้น เมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะกันแล้ว ก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ให้ยินดีในราย ในเวลาที่เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะธรรมารมณด้วยใจ หรือการอุเบกขา หรือไม่พัวพันเสียมันเอง กล่าวคือ ยังมีความระวังไม่ให้เกิดเลศครอบงำใจเวลารับรู้อารมณทางอินทริยทั้ง 6 ²⁵

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาอินทริย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำโดยการมีสติอินทริยรู้เท่าทันปฏิกิริยาของจิตที่มีต่ออารมณ์ คือ รู้ถึงความชอบใจหรือไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นในจิตตามความเป็นจริง เมื่อรู้เท่าทันตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็จะเป็นอุเบกขาเป็นกลางต่ออารมณ์ อภิชฌาและ โทมนัสไม่สามารถครอบงำจิตได้ ตามปกติแล้ว เมื่อเห็นรูปทางตาแล้ว จะเกิดปฏิกิริยาทางจิตขึ้น 3 แบบ คือ

- 1) เกิดความชอบใจในสิ่งที่เห็น
- 2) เกิดความไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น
- 3) เกิดทั้งความชอบใจและไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น

ข้อสำคัญในการปฏิบัติอยู่ที่การรู้ชัดปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในจิตทั้ง 3 นั้น ตามความเป็นจริง เมื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงก็จะทราบว่าปฏิกิริยาของจิตทั้ง 3 นั้น เป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ปัจจัยที่ปรุงแต่งนั้นมีทั้งตัวอารมณ์ จิตที่มองเห็น สัญญาความจำได้หมายรู้ต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นนั้น แต่เดิมไม่มีความรู้สึกเช่นนี้ แต่เมื่อมองเห็นรูปทางตา ก็เกิดความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบขึ้น ความรู้สึกอย่างนั้นเป็นของหยาบ เพราะต้องขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เห็น ถูกอารมณ์นั้นครอบงำจิตหลงไหลไปชอบบ้าง ไม่ชอบบ้าง ความจริงแล้ว สิ่งที่มองเห็นก็เป็นอยู่อย่างนั้นตามธรรมดาตามธรรมชาติของสิ่งนั้น แต่ผู้ที่เห็นกลับมีความชอบหรือไม่ชอบอันเป็นความหลงไหลไป ตามกิเลสของตนเอง เรียกว่า ถูกอภิชฌาและโทมนัสครอบงำ²⁶

²⁵ อภ.สง.อ. (ไทย) 1/1/-/284-285.

²⁶ นางสาวณัฐฐจิตต์ เลหาวิระ, “ศึกษาการพัฒนาอินทริยในอินทริยภาวนาสูต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 37.

การเจริญอิทธิยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล

การเจริญอิทธิยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล 4 หากผู้ใดปฏิบัติโดยเคร่งครัดแล้ว จะทำให้เกิดผลที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

(1) การเจริญอิทธิยคือ ตา ได้แก่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความพอใจ เกิดความไม่พอใจ และเกิดทั้งความพอใจและความไม่พอใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความพอใจ เกิดความไม่พอใจ และเกิดทั้งความพอใจและความไม่พอใจนี้แล้ว ความพอใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความพอใจ ความไม่พอใจ ความพอใจและความไม่พอใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขา ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีตาตกระพริบตา ฉันท

3) ความพอใจ ความไม่พอใจ ความพอใจและความไม่พอใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันทนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนท นี้เราเรียกว่า การเจริญอิทธิยในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁷

(2) การเจริญอิทธิยคือ หู ได้แก่ ภิกษุภิกษุได้ยินเสียงทางหูแล้วจึงเกิดความพอใจ เกิดความไม่พอใจ และเกิดทั้งความพอใจและความไม่พอใจ ภิกษุนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความพอใจ เกิดความไม่พอใจ และเกิดทั้งความพอใจและความไม่พอใจนี้แล้ว ความพอใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความพอใจ ความไม่พอใจ ความพอใจและความไม่พอใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังตีดนิ้วมือได้โดยไม่ยาก ฉันท

3) ความพอใจ ความไม่พอใจ ความพอใจและความไม่พอใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันทนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อานนท นี้เราเรียกว่า การเจริญอิทธิยในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁸

(3) การเจริญอิทธิยคือ จมูก ได้แก่ ภิกษุดมกลิ่นทางจมูกแล้วจึงเกิดความพอใจ เกิดความไม่พอใจ และเกิดทั้งความพอใจทั้งความไม่พอใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

²⁷ ม.อ. (ไทย) 14/454/505.

²⁸ ม.อ. (ไทย) 14/455/506.

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่งักขุณฺณจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่เอียงนิดหน่อย ย่อมไม่ติดอยู่ฉันใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้ว แก่งักขุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีโยในกลืนที่พึงรู้แจ้งทางจุมกอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁹

(4) การเจริญอินทรีโยคือ ลิ่น ได้แก่ ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิด ความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่งักขุณฺณจึงดับไป อุเบกขา ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังตะล่อมก้อนเขพะไว้ที่ปลายลิ้นแล้วถ่มไปโดยไม่ยาก ฉะนั้น

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้ว แก่งักขุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีโยในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³⁰

(5) การเจริญอินทรีโยคือ กาย ได้แก่ ภิกษุถูกต้องโณฏฐัพพะทางกายแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

²⁹ ม.อ. (ไทย) 14/456/506.

³⁰ ม.อ. (ไทย) 14/457/507.

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุหนึ่งจึงดับไปอุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าฉับใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยาก อย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในโณฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³¹

(6) การเจริญอินทรีย์คือ ใจ ได้แก่ ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่งเป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุหนึ่งจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่นเปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเอาหยดน้ำ 2 หยด หรือ 3 หยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังเข้าไปที่แท้หยดน้ำนั้นจะระเหยแห้งไปเร็วพลันทันที ฉับใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³²

พระพุทธองค์ทรงแสดงการเจริญอินทรีย์ 6 อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยไว้แล้วแสดงพระเสขะผู้กำลังปฏิบัติไว้แล้ว แสดงพระอริยะผู้เจริญอินทรีย์ไว้แล้วอย่างนี้ กิจที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลายได้ เราก็ได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว อานนทฺ์ นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งฌาน อย่าได้ประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย

³¹ ม.อ. (ไทย) 14/458/507.

³² ม.อ. (ไทย) 14/459/508.

อานิสงส์ของอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล

อินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล จัดเป็นศีลชั้นศีลวิสุทธิตีที่เป็นพื้นฐานอันสำคัญโดยเฉพาะของภิกษุที่มีจุดมุ่งหมายเพื่การดำเนินไปสู่การปฏิบัติตนให้มีความบริสุทธิ์ มีอานิสงส์อย่างนี้คือ

ในปฐิสัมภิตามรรค แสดงอานิสงส์ของศีลที่สอดคล้องกับปาริสุทธิไว้ว่า เพราะสำรวมปาณาติบาตชื่อว่าศีล เพราะไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาตชื่อว่าศีลเป็นต้น ศีลนี้ยอมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิตี เพื่อปัสสัทธิ เพื่อสมนัส เพื่การปฏิบัติโดยเอื้อเพื่อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื้อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่การจับ เพื่การรู้ยิ่ง เพื่การตรัสรู้ เพื่การนิพพาน ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ชื่อว่าอริศีล จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมยอมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านชื่อว่าอริจิต พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมโดยชอบ เห็นความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็นทั้งสองประการนี้ชื่อว่า อริปัญญา³³

อีกประการหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย พิชคามและภุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พิชคามและภุตคามเหล่านั้นทั้งหมดอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ พิชคามและภุตคามเหล่านี้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยประการฉะนี้แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย³⁴

อีกประการหนึ่ง บรรพชิตบวชในศาสนานี้มีจิตบริสุทธิ์ รักษาปาริสุทธิศีล 4 หมดจดสมาทานจตุรค 13 เรียนหลักกรรมฐานอันเหมาะแก่จริตของตน อยู่ในเสนาสนะอันสัดทำปาริกรรมมีกลืนเป็นต้นจนเกิดฌานสมาบัติ

- 1) ได้บรรลุโสดาปัตติมรรค
- 2) ได้บรรลุสกทาคามิมรรค
- 3) ได้บรรลุอนาคามิมรรค

นี้ชื่อว่า อนาคาริยปฏิบัติสุคต

บรรพชิตนั้นดำรงอยู่ในอัทภพนั้นแล้ว ครั้นกายแตก ย่อมเกิดในตระกูลใหญ่ 3 ตระกูล

- 1) ในมนุษย์โลกบ้าง
- 2) ในเทพชั้นกามาวจร 6 ชั้นบ้าง
- 3) ในภพแห่งพรหม 10 ภพบ้าง

³³ ขุ.ป. (ไทย) 31/41/61-62.

³⁴ ขุ.ป. (ไทย) 31/22/577-578.

4) ในชั้นสุทธาวาส 5 ชั้นบ้าง

5) ในอรุณภาพ 4 บ้าง

นี้ชื่อว่า คติสุคติของบรรพชิต³⁵

ในมหาปริณิพพานสูตร มีความปรากฏแห่งอานิสงส์ศีล 5 ประการ คือ

1) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโรคภัยเป็นอันมากซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

2) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป

3) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลจะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ มีสมณบริษัทเป็นต้น ย่อมแก้แล้วไม่ก่อเงินในการเข้าไปสู่สมาคมนั้น

4) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

5) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์³⁶

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงอานิสงส์ของศีลสมบัติไว้ดังนี้

1) ศีลของภิกษุใดเป็นศีลสมบัติปราศจากมลทินดีแล้ว การทรงบาตรและจีวรของภิกษุนั้น ย่อมเป็นที่น่าเลื่อมใส ดวงหทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้ว ย่อมไม่หยั่งลงสู่กามการณดิถีตนเองเป็นต้น เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ที่ไม่หยั่งลงสู่ความมืดมน แม้เพียงกลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ก็ยังทำความปราโมชให้แก่ฝูงทวยเทพ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงกลิ่นคือศีล สักการะทั้งหลายที่บุคคลกระทำแล้วในภิกษุผู้มีศีล แม้จะเป็นของเล็กน้อยก็ย่อมมีผลมาก

2) ภิกษุผู้มีศีลย่อมเป็นภาชนะรองรับเครื่องบูชาสักการะ อาสวะทั้งหลายในปัจจุบันย่อมเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีลไม่ได้ ภิกษุผู้มีศีลย่อมขุดเสียซึ่งรากแห่งทุกข์ที่จะพึงมีในชาติเบื้องหน้า อนึ่ง นิพพานสมบัติอันสงบอย่างหาที่สุคติได้ ใจของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์แล้ว ย่อมแล่นตรงแนวไปสู่ความหลุดพ้นจากอสังขเลสคือนิพพานนั้น³⁷

สรุป

การเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล 4 คือ การสำรวมยกระดับจิตใจให้อยู่ในสติด้วยการพยายามอดทนอดกลั้น ต่อกิเลสและรักษาอาการอันน่าเลื่อมใสในกายอย่าง ความบริสุทธิ์ในการสำรวมทวารทั้ง 6 อินทริยสังวรนี้ แต่คนที่ไม่ได้เจริญวิปัสสนา ไม่มีปัญญา เมื่อมีอะไรมากระทบสัมผัส

³⁵ ม.ม.อ. (ไทย) 1/1/-/444.

³⁶ ที.ม. (ไทย) 10/150/94.

³⁷ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาหังจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2556), หน้า 80-81.

อินทรีย์ 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พวกเขาก็เลือกเอาสิ่งที่ถูกใจของเขาตลอดเวลา เพราะมองไม่เห็นความถูกต้อง ปัญหาหรือทุกข์ก็จะเกิดกับชีวิตของเขาไม่มีที่สิ้นสุด พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้มีปัญญานั้นที่ดับทุกข์ได้ ถ้าหมั่นฝึกฝนตนเองอย่างนี้ ท่านจะมีปัญญาเกิดขึ้นในจิตใจของท่าน มหาศาล ทุกวัน ทุกวินาที เมื่อมีปัญญารู้ความจริงของโลกและชีวิตแล้วก็สามารถแก้ไขปัญหาหรือดับทุกข์ของเราได้ คือ ตั้งแต่ถูกระทบและยังป้องกันมิให้มีปัญหาหรือทุกข์เกิดขึ้นในอนาคตได้ ทุกข์หรือปัญหาเกิดจากความพอใจไม่พอใจของเราที่เกิดจากการถูกระทบสัมผัสอินทรีย์ 6 โดยที่เราไม่รู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบ ความพอใจ ไม่พอใจ นี่คือต้นเหตุของทุกข์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ หรืออวิชชา เมื่อเราสามารถดับเหตุของปัญหาหรือทุกข์ได้ตั้งแต่ถูกระทบแล้วปัญหาก็จะไม่มีต่อไปในอนาคต ปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดจากความพอใจไม่พอใจนี้แหละเป็นเหตุปัจจัยให้คนเราเวียนว่ายตายเกิด นับชาติไม่ถ้วน เมื่อดับความพอใจไม่พอใจได้แล้วดับความเกิดได้ เมื่อดับความเกิดได้ความแก่ ความเจ็บ และความตายก็ไม่มี นี่แหละเรียกว่าสุขภาวะหรือไร้ทุกข์หรือนิพพานนั่นเอง ทุกท่านที่เกิดมาเป็นคนสามารถฝึกฝนตนเองให้ไปถึงจุดนี้ได้ทุกคน

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**

ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

ณัฐจิตต์ เลหาวิระ. **“ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทรีย์ภาวนาสูต”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2554.

พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตาภิวงศ. **รูแจ้งในชาตินี้.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2550.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ตามรอยพระอรหันต์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา. 2549.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). **วิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศพรินต์ติ้ง จำกัด. 2553.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2 วาดวย มหาสติปัฏฐาน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด. 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร :บริษัทสหธรรมิก จำกัด. 2552.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด. 2556.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงสมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจาสมมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด. 2547.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนานัย**. แปลโดย พระคันธसारากวีวงศ์ กรุงเทพมหานคร :

ประยูรสาสนการพิมพ์. 2555.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **สัมมาทิฐิ**. เชียงใหม่:

โรงพิมพ์นันทพันธ์. 2554.